

Ž. MATAGA

**POLITIKA CIJENA U POLJOPRIVREDI SA ASPEKTA
PRIMJENE ZAKONA O SISTEMU DRUŠTVENE KONTROLE
CIJENA**

U V O D

Donošenjem Zakona o društvenoj kontroli cijena nastoje se realizirati dosadašnja opredjeljenja da se cijene u agroindustriji formiraju u skladu sa uvjetima na tržištu. Napušta se dosadašnji sistem proizvođačko-prodajnih cijena a propisuju se samo zaštitne cijene određenog broja poljoprivrednih proizvoda.

Već u 1985. godini, tj. u prvoj godini primjene novog zakona dolazi do određenih nedorečenosti i nesporazuma. To se dešava sa prvom poljoprivrednom kulturom ovogodišnjeg roda – pšenicom. S jedne strane, u društvu se stvarala klima da je nužno donijeti Dogovor o mjerama za jedinstveni otkup pšenice u SFRJ, s druge, već usvojeni Zakon ne omogućava da se cijene utvrđuju Dogovorom. Već, dakle, na prvom proizvodu ne primjenjuje se Zakon, nego se Dogovorom utvrđuje jedinstvena cijena i jedinstvena premija za pšenicu roda 1985. godine.

Prema Zakonu o sistemu društvene kontrole cijena, cijene poljoprivrednih proizvoda se formiraju slobodno. Proizvođačke organizacije mogu, međutim sa organizacijama udruženog rada prehrambene i druge prerađivačke industrije, te prometnim organizacijama samoupravnim sporazumom ili ugovorom utvrđivati cijene, odnosno elemente za obrazovanje cijena finalnih proizvoda i proizvoda u prometu.

Budući da je na osnovi Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije predviđeno da se cijene poljopr. proizvoda formiraju slobodno, bilo je za očekivati da će to opredjeljenje biti ugrađeno u Zakon. U ostalom, ako to vrijedi za cijene u ostalim privrednim djelatnostima, zašto ne bi vrijedilo za poljoprivredu. Međutim, zakonom je predviđeno da se, imajući u vidu specifičnosti poljoprivrede, za osnovne proizvode propisuju i zaštitne cijene. U Zakonu se o tome kaže: "Za osnovne poljoprivredne proizvode koji se utvrde planskim aktom na nivou Federacije, Savezno Izvršno vijeće u suradnji sa izvršnim vijećima skupština republika i izvršnim vijećima skupština autonomnih pokrajina, propisuje zaštitne cijene.

Elementi za formiranje zaštitnih cijena iz stava 1. ovog člana utvrđuju se planskim ili drugim aktima na razini Federacije kojima se utvrđuje ekonomska politika.

Zaštitnim cijenama osnovnih poljoprivrednih proizvoda treba osigurati dugoročni ekonomski interes proizvođača za povećanje proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda, s tim što se kod utvrđivanja tih cijena polazi od odnosa cijena poljoprivrednih proizvoda i cijena proizvoda koji se koriste u procesu proizvodnje tih proizvoda.

Zaštitne cijene iz stava 1. ovog člana propisuju se najkasnije do 15.9. tekuće godine za narednu godinu".

Prijedlog je, da se u Društvenom planu SFRJ za razdoblje od 1986–1990. godine utvrde slijedeći osnovni poljoprivredni proizvodi za koje će se određivati zaštitne cijene: pšenice, kukuruz, riža, šećerna repa, suncokret, soja, uljana repica, pamuk, duhan, tovnja junad, mesnate svinje, brojleri, mlijeko, ovce i vuna.

Kao što je već istaknuto, zaštitna cijena razlikuje se od dosadašnjeg karaktera zaštit-

Mr Mataga Željko dipl.inž.
Republički Komitet za polj. i šum.
Iblerov trg 9

nih cijena jer ona nema samo interventnu funkciju, nego je to cijena koja mora osigurati dugoročni ekonomski interes. Kad se, međutim, tržna cijena spusti ispod razine zaštitne cijene, nastupa interventna funkcija.

Zbog toga je i predviđeno da se planskim i drugim aktima na razini federacije utvrđuju elementi za obrazovanje zaštitnih cijena. Iz odredbe Zakona proizlazi da je kod utvrđivanja razine zaštitnih cijena osnovni elemenat obrazovanja tih cijena eksterni paritet, odnosno utjecaj cijena inputa na troškove proizvodnje poljoprivrednih proizvoda. Iz Dugoročnog programa razvoja agroindustrijske proizvodnje proizlazi da se razina zaštitnih cijena treba odrediti prema petogodišnjem prosjeku domaćih tržišnih cijena, ali tako da one ne budu ispod razine prosječne cijene koštanja tih proizvoda.

U funkcioniranju sistema društvene kontrole cijena zaštitnim cijenama pripada značajno mjesto.

DRUŠTVENA KONTROLA CIJENA

Društvena kontrola cijena prema Zakonu ukupna je društvena aktivnost na praćenju kretanja cijena i poduzimanju mjera radi usklađivanja ukupnih odnosa na tržištu, osobito u poticanju proizvodnje i povećanju opsega i strukture ponude, stvaranju uvjeta da se zadovolji opseg i struktura potražnje te da se spriječi stihijsko djelovanje tržišta.

Društvenu kontrolu cijena trebali bi obavljati radnici u osnovnim organizacijama udruženog rada na osnovi pokazatelja koji služe kao osnova za formiranje cijena. Zatim, organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice u odnosima međusobne povezanosti u reprodukciji, organizacije udruženog rada udružene u samoupravnim interesnim zajednicama, privredne komore, te organizirani potrošači. Nadležni organi u društveno-političkim zajednicama obavljaju društvenu kontrolu cijena poduzimanjem mjera ekonomske politike kojima se utječe na odnose ponude i tražnje na tržištu, utvrđivanjem zajedničkih elemenata za formiranje cijena u planskim i drugim aktima na razini Federacije, utvrđivanjem zaštitnih cijena osnovnih i drugih poljoprivrednih proizvoda i, iznimno, poduzimanjem mjera neposredne kontrole cijena.

U društveno-političkim zajednicama formiraju se organi za cijene. Oni prate kretanja cijena, odnose ponude i tražnje, djelovanje mjera ekonomske politike i mjera neposredne kontrole cijena.

Organi za cijene analiziraju utjecaj cijena na odnose u stjecanju i raspodjeli dohotka u okviru pojedinih oblasti, grana i grupacija, troškove poslovanja privrede, troškove života i standard stanovništva, prate kretanje svjetskih cijena, procjenjuju kretanje cijena za iduće razdoblje, pripremaju analitičke podloge za ekonomsku politiku u oblasti cijena, predlažu donošenje mjera u ovoj oblasti, te predlažu mjere neposredne kontrole cijena.

Organi za cijene na osnovi tih pokazatelja i analiza, dužni su obavještavati organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice, privredne komore, organe društveno-političkih zajednica, društveno-političke organizacije i organizirane potrošače o pojavama u kretanju cijena, odnosima cijena i položaju pojedinih djelatnosti u primarnoj raspodjeli.

Mjere neposredne kontrole cijena propisuju se samo iznimno i to onda kada usprkos poduzetim mjerama ekonomske politike nastupe veći poremećaji na tržištu ili se ugrožavaju osnovni ciljevi utvrđeni društvenim planom i drugim planskim aktima na razini Federacije. Mjere neposredne kontrole cijena propisuje Savezno izvršno vijeće, u suradnji s nadležnim republičkim i pokrajinskim organima.

Funkcioniranje sistema društvene kontrole cijena može biti efikasno samo ako se na svim razinama sistema poduzimaju zakonom predviđene aktivnosti i mjere. Ukoliko se u

osnovnim i radnim organizacijama nedovoljno analiziraju i neobjektivno sagledaju svi elementi troškova, a također međusobni utjecaj cijena u reprodukcijom lancu proizvodnje i prometa, te ukoliko se ne poduzimaju efikasne mjere ekonomske politike kojima se reguliraju i stabiliziraju odnosi na tržištu, iznimka postaje pravilo, tj. poduzimaju se mjere neposredne kontrole cijena. Vrlo važna karika sistema društvene kontrole cijena su zaštitne cijene poljoprivrednih proizvoda. Ako se ova karika učvrsti, oscilacije u proizvodnji i tržištu agrarnih proizvoda bitno se smanjuju, a to znači da nema osnova za mjere neposredne kontrole cijena koje donose državni organi.

ELEMENTI ZA OBRAZOVANJE ZAŠTITNIH CIJENA OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA

Za utvrđivanje zaštitnih cijena polazi se od slijedećih elemenata:

1. troškova proizvodnje i njihovog učešća u jedinici proizvoda (eksterni paritet), produktivnosti rada i ostalih kvalitativnih faktora privređivanja,
2. odnosa cijena osnovnih poljoprivrednih proizvoda (interni pariteti),
3. cijene koštanja pšenice kao polaznog proizvoda za utvrđivanje internih pariteta,
4. razine i odnosa cijena poljoprivrednih proizvoda u razvijenim zemljama Evrope.

Na osnovi praćenja troškova proizvodnje i ostalih elemenata moguće je utvrditi nivo cijena za pšenicu kao i za ostale osnovne poljoprivredne proizvode. Kalkulacija se mora izvesti na osnovi svih objektivnih ulaganja za njenu proizvodnju, dodajući određeni iznos za akumulaciju, upravo zbog ekonomskog interesa i trajnije sigurnosti. Potrebno je utvrditi koje su to institucije na razini SFRJ i na razini republika i pokrajna koje će pratiti spomenute elemente i dati dokumentacionu osnovu za utvrđivanje zaštitnih cijena. Zasad se na jednom mjestu ne raspolaže podacima o kretanju cijena važnijih repromaterijala i ostalih elemenata, na domaćem i inozemnom tržištu, bez kojih se ne može utvrđivati zaštitna cijena.

Kad se na osnovi spomenutih elemenata odredi razina cijene pšenice i ostalih proizvoda nije teško postaviti odnose cijena u poljoprivredi. Oni će biti u dužem vremenskom razdoblju promjenljivi, ali isto tako promjenljivi u određenim rasponima koji neće biti bitno narušeni. Određena pomjeranja tih odnosa mogu se objasniti na primjeru uljarica. Poznato je da je prije nekoliko godina njihov paritet u odnosu prema pšenici iznosio 1:1,9-2,0. Na tadašnjem nivou tehnološkog i ekonomskog razvoja to je bio odgovarajući paritet. Međutim, nakon toga u proizvodnji, produktivnosti i ekonomičnosti osnovnih ratarskih proizvoda dolazi do znatnih pomaka (posebno kod pšenice, kukuruza, ječma) i do relativnog zaostajanja u proizvodnji uljarica. U tom slučaju moralo je doći do pomjeranja tog pariteta u korist uljarica. Promjene u odnosima cijena (pariteti) dakle, zavise uglavnom od dva elementa:

- promjena u proizvodnji i ekonomiji proizvodnje
- razvojnoj politici društva.

Već je naglašeno, da se pariteti cijena, bez obzira na određene promjene, bitno ne razlikuju u mnogim zemljama razvijene poljoprivrede. Upravo polazeći od tih saznanja i do sadašnjih analiza i iskustava utvrđeni su slijedeći pariteti u odnosu na cijenu pšenice:

pšenica	100	duhan	1.140
kukuruz	90	tovna	
		junad	850
šeć. repa	25	mes.	
suncokret	250 x	svinje	750
soja	250 x	ovce	650
uljana		brojleri	670
repica	250 x	mlijeko	150
		vuna	1.551

Do kraja 1986. godine za uljarice vrijede ekstra pariteti, koji su utvrđeni posebnim Društvenim dogovorom o unapređenju uljarstva u razdoblju od 1984.–1986. godine. Ima prijedloga da se nakon 1986. god. opet primjenjuju redovni pariteti. Ukoliko se vratimo na predhodnu konstataciju, da pariteti cijena moraju akceptirati razvojne interese, onda se moramo opredijeliti za ekstra paritete kod uljarica sve do 1990. godine.*

Već je istaknuto da je za primjenu elemenata za obrazovanje zaštitnih cijena potrebno osigurati odgovarajuće podatke. Savezni zavod za statistiku prati materijalne faktore proizvodnje, a Savezni zavod za cijene, cijene i njihove odnose na inozemnom tržištu.

Budući da je određivanje zaštitnih cijena bitno za pravovremenu odluku proizvođača o strukturi sjetve, zaštitne cijene se utvrđuju do 15. rujna tekuće za iduću godinu. U slučaju visoke inflacije i ostalih poremećaja na tržištu, dolazi do promjena elemenata za obrazovanje cijena, pa je predviđeno da se preispitivanje, korekcija i usklađivanje zaštitnih cijena izvrši sredinom tekuće godine za koju su zaštitne cijene propisane.

*/ Prema analizama Republičkog komiteta za poljoprivredu i šumarstvo, sve do 1990. godine potrebne potrošnje u Republici još uvijek će biti iznad mogućnosti proizvodnje.

ZAŠTITNE CIJENE OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA ZA 1986. GODINU

Prilikom utvrđivanja cijene pšenice roda 1985. godine utvrđena je kalkulacija proizvođačke cijene pšenice na osnovi slijedećih elemenata*:

- 270 kg sjemena za 1 ha
- 600 kg umjetnog gnojiva, od čega 200 kg za predstjetvena ulaganja, a 400 kg za prihrane
- za usluge traktora 12 sati/ha, za usluge kombajna 2 sata/ha
- sredstva za zaštitu bilja – 4.100 din/ha
- ostali materijalni troškovi – 9.100 din/ha
- amortizacija – 3.900 din/ha
- obveze iz dohotka (zakonske i ugovorene) – 24.200 din/ha
- brutto lični dohoci i zajednička potrošnja – 36.500 din/ha.

Ako se navedeni troškovi proizvodnje roda 1985. godine uvećaju samo za iznose ostvarenih povećanja reprodukcijских materijala u prvom tromjesečju 1985. godine, kao i ostale stavke troškova dolazi se do slijedeće kalkulacije za prinose od 5,0 t/ha i 3,7 t/ha pšenice:

Tabela 1

Red. broj	din/ha	din/kg (5 t/ha)	Struktura u %	din/kg 3,7 t/ha	Struktura	
1	2	3	4	5	6	7
1. Sjeme	17.500	3,50	8,5	4,75	8,7	
2. Gnojivo	33.000	6,60	16,5	8,90	16,5	
3. Sredstva za zaštitu bilja	5.500	1,10	2,7	1,50	2,7	
4. Mehanizacija						
–rad traktora	31.000	6,20	15,5	8,40	15,5	
–rad kombajna	10.700	2,10	5,4	2,90	5,4	
5. Oštali materijal	10.000	2,00	5,0	2,70	5,0	
6. Amortizacija	5.000	1,00	2,5	1,35	2,5	
7. Obveze iz dohotka	31.000	6,20	15,5	6,20	15,5	
8. Bruto LD i SZP	47.000	9,40	23,5	12,70	23,5	
Cijena koštanja	190.700	38,00	95,0	52,00	96,3	
Akumulacija		2,00	5,0	2,00	3,7	
U k u p n o:	200.000	40,00	100,0	54,00	100,0	

*Kalkulacija je preuzeta iz materijala SKPS

Na bazi predhodne kalkulacije koja je uvažavala povoljnije uvjete za proizvodnju pšenice (Vojvodina i Slavonija sa prosječnim prinosom od 5,0 t) i nepovoljnije uvjete (ostali dio Jugoslavije sa prosječnim prinosom od 3,7 t/ha), zaštitna cijena pšenice utvrđena je između ove dvije granične vrijednosti i to u iznosu od 47,00 din/kg. Na bazi te cijene i predhodno utvrđenih odnosa cijena dolazi se do zaštitnih cijena poljoprivrednih proizvoda za 1986. godinu (tabela 2.).

Tabela 2

*ZAŠTITNE CIJENE OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH
PROIZVODA ZA 1986. GODINU*

	Odnosi cijena	Cijena u din/kg (5,0 t/ha)	Cijena u din/kg 3,7 t/ha	Zaštitna cijena din/kg prijedlog
1. Pšenica	100	40,00	54,00	47,00
2. Kukuruz	90	36,00	48,60	42,30
3. Rižina arpa	237	94,80	128,00	111,40
4. Šećerna repa	25	10,00	13,50	11,75
5. Suncokret	275	110,00	148,50	129,25
6. Soja	275	110,00	148,50	129,25
7. Uljana repica	265	106,00	143,10	124,55
8. Pamuk	429	196,80	265,70	231,20
9. Duhan	1.140	456,00	615,60	535,80
10. Tovna junad	850	340,00	459,00	399,50
11. Svinje	750	300,00	405,00	352,50
12. Ovce	750	300,00	405,00	352,50
13. Brojleri	670	268,00	361,80	314,90
14. Mlijeko	150	60,00	81,00	70,50
15. Vuna	1.511	604,00	815,90	710,20

U proteklom razdoblju vođene su različite rasprave o broju proizvoda za koje treba utvrđivati zaštitne cijene. U tabeli je navedeno 15 poljoprivrednih proizvoda po prijedlogu Saveznog komiteta za poljoprivredu i šumarstvo.

Savezno izvršno vijeće bi trebalo utvrđivati zaštitne cijene samo za one proizvode koji su od općeg i bitnog značaja za razvoj agrara i snabdjevanje tržišta na području čitave jugoslavije. Nadležni organi u pojedinim republikama i pokrajinama mogu propisivati zaštitne cijene i za ostale proizvode koji su od većeg ekonomskog značaja u tim republikama ili pokrajinama.

Tabela 3

**PARITETI CIJENA NEKIH OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH
PROIZVODA U ZAPADNIM ZEMLJAMA**

pšenica = 100

	1980.	1981.	1982.	1983.
Austrija				
– kukuruz	92	80	85	82
– šeć. repa	22	17	20	21
– goveda	686	614	684	633
– mlijeko	118	105	110	106
– svinje	625	596	538	523
Belgija				
– šećerna repa	21	18	16	20
– goveda	775	844	815	743
– mlijeko	108	109	110	112
– svinje	603	700	671	595
Danska				
– šećerna repa	21	20	20	21
– goveda	727	759	794	736
– mlijeko	142	146	151	137
Francuska				
– šećerna repa	25	19	18	21
– goveda	852	863	902	859
SR Njemačka				
– kukuruz	102	97	97	101
– goveda	709	750	747	750
– mlijeko	125	128	131	132
– šećerna repa	21	18	19	21
– svinje	515	675	630	579
Italija				
– kukuruz	86	90	93	106
– šećerna repa	20	16	17	21
– goveda	750	770	815	858
– mlijeko	121	120	132	151
Velika Britanija				
– šećerna repa	28	25	24	25
– goveda	740	674	810	745
– mlijeko	125	123	126	115
– svinje	630	619	615	520
SAD				
– kukuruz	85	70	78	92
– šećerna repa	36	23	29	29
– goveda	957	925	895	863
– svinje	583	693	846	883

Iz pregleda podataka o odnosima cijena poljoprivrednih proizvoda u najrazvijenijim zemljama Zapada, može se zaključiti, da su oni i pored određenih odstupanja približni odnosima cijena koji se utvrđuju u Jugoslaviji. Osnovno pitanje je, kako i uz koje pretpostavke da se planirani odnosi cijena stvarno i održe na tržištu. Ukoliko nema konkretnih mjera ekonomske politike, prije svega, odgovarajuće politike tržišnih rezervi poljoprivrednih proizvoda, nije moguće osigurati da se željeni pariteti cijena bar približno uspostave i trajnije stabiliziraju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

1. Prema Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije cijene poljoprivrednih proizvoda trebaju se formirati slobodno. Zakon o društvenoj kontroli cijena je sasvim akceptirao to opredjeljenje. Bez obzira na takvo društveno i normativno opredjeljenje, zbog specifičnosti poljoprivredne proizvodnje i njenog utjecaja na snabdjevanje stanovništva i razinu životnog standarda, teško je očekivati da će se zacrtana politika i zakonska regulativa u ovoj oblasti u cijelini sprovesti. Realnije je pretpostaviti da se može očekivati veća ili manja ograničenja u praksi, odnosno veći ili manji utjecaj neposredne društvene kontrole cijena. Upravo zbog toga od bitnog su značaja zaštitne cijene poljoprivrednih proizvoda.

2. Zaštitnim cijenama nužno je proizvođačima osigurati dugoročni ekonomski interes za povećanje proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda. On se može osigurati tek onda, ako zaštitna cijena, pored proste reprodukcije sadrži i određenu akumulaciju.

Zato je za utvrđivanje tih cijena nužno pratiti sljedeće elemente: kretanje cijena in-puta, odnose cijena poljoprivrednih proizvoda, cijenu koštanja pšenice, te razinu i odnose cijena u razvijenim zemljama.

Te elemente mora pratiti kadrovski osposobljena stručna institucija. Zavodi za cijene i statistiku mogu pratiti određene pokazatelje, ali oni nisu u stanju pravovremeno i kvalitetno analizirati sve potrebne elemente za određivanje zaštitnih cijena.

Može se shvatiti, da formiranju zaštitnih cijena pridajem veći značaj od onog što je objektivni domet tih cijena. Međutim, zaštitne cijene bi morale najmanje osigurati 3 bitne ekonomske funkcije: — dugoročni ekonomski interes za proizvodnju.

- zaštitu proizvođača osnovnih poljoprivrednih proizvoda (intervencijom materijalnih rezervi)
- kreditiranje proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda pod povoljnim uvjetima.

U tom slučaju određivanje zaštitnih cijena ima izuzetan značaj u politici ekonomskog razvoja agroindustrije.

3. Zaštitne cijene nužno je utvrditi najkasnije do 15.9. tekuće godine za narednu godinu. U uvjetima relativno visoke inflacije, potrebno je još jednom preispitati i korigirati te cijene najkasnije do sredine tekuće godine za koju su cijene propisane.

Kad je riječ o broju proizvoda za koje je potrebno utvrđivati zaštitne cijene, zalažem se, da to budu oni osnovni proizvodi za koje je nužno obrazovati materijalne rezerve.

4. Ukoliko nema stabilnijih kretanja u proizvodnji i na tržištu agroindustrijskih proizvoda, zaštitne cijene ne mogu odigrati svoje osnovne funkcije. U najužoj vezi sa politikom cijena je pitanje osposobljavanja tržišnih rezervi kako bi došlo do usklađivanja ponude i potrošnje agroindustrijskih proizvoda. Politika cijena mora također biti u najužoj povezanosti sa ostalim mjerama ekonomske politike. Prije svega se to odnosi na kreditno-monetarnu, te razvojnu i investicionu politiku.

LITERATURA

1. "Mogućnosti razvoja proizvodnje hrane"
RKPS – Zagreb 15.12.1982. godine.
2. "Analiza dosadašnjeg razvoja i razvojne mogućnosti agroindustrijskog kompleksa SR Hrvatske u razdoblju od 1986. do 1990. godine"
RKPS – Zagreb, veljača 1985. godine
3. "Prijedlog mjera i rješenja za sprovođenje Zakona o sistemu društvene kontrole cijena u oblasti agroindustrije u 1985. godini"
SKPS – kolovoz 1985. godine
4. Zakon o sistemu društvene kontrole cijena
Službeni list br. 64 1984. g. – Beograd